

Aan aandacht heeft het de patiëntenbeweging in de psychiatrie nooit ontbroken. Op de golven van de democratiseringsbeweging van de jaren '70 en '80 ontwikkelde zich een strijdbare kritische patiëntenbeweging, ondersteund door betrokken onderzoekers, een aantal hulpverleners en een enkele instellingsdirecteur. Petra Hunsche beschrijft in 'De strijdbare patiënt; van gekkenbeweging tot cliëntbewustzijn' aan de hand van 13 uitgebreide interviews met sleutelfiguren, de geschiedenis van de psychiatrische patiëntenbeweging. Een geschiedenis die net zoals veel verhalen uit de tegenbeweging, loopt van radicaal protest tegen misstanden, via voorzichtig overleg (met angst voor inkapseling) tot inspraak, belangenbehartiging en medezeggenschap in een eens zo verafschuwde praktijk.

Een geschiedenis ook die, zoals zoveel geschiedenissen uit de jaren zeventig, in eerste instantie politiek - lees marxistisch - geïnspireerd was. Uiteindelijk is ook deze geschiedenis, na overleg van eenlingen met de tegenpartij, uitmondend in een veelvormige zelfbewuste patiëntenbeweging, die eigen praktijken gaat ontwikkelen om met gekte om te gaan. Het is in Hunsche te prijzen dat ze in een grote diversiteit aan acties, standpunten en belangenvertegenwoordigers de grote lijn is blijven ontwaren.

De verhalen van de overlegtypes zijn vaak het meest imponerend. Het zijn vaak de aardigste maar ook meest eenzame individuen die, gewantwoord door hun eigen achterban en met achterdocht en reserve bekeken door de tegenpartij, met onzekerheid en twijfels hun gevecht voortzetten.

Anders dan bij andere tegenbewegingen uit de jaren '70 en '80, zoals de anti-kernenergie beweging en de kraakbeweging, ging het bij de gekkenbeweging niet om wat de wereld en de mensheid aangedaan werd in termen van milieuvervuiling, uitbuiting of onrechtvaardigheid. Het ging deze keer om wat mensen zelf was aangedaan door de geestelijke gezondheidszorg met zogenaamd 'de beste bedoelingen' en 'voor hun eigen bestwil'.

Deze vaak pijnlijke eigen ervaringen met een, voor de buitenwereld,

humaan systeem, waren de grondslag voor de beweging. De omstandigheden waaronder veel patiënten in psychiatrische ziekenhuizen werden opgenomen en moesten verblijven, waren mensontrend. De tekortkomingen van een psychiatrie die geen ander antwoord had op een persoonlijke crisis dan dwang en medicatie, waren evident.

En die misstanden werden in de pers breed uitgemeten. 'Je liet een scheet en je had drie journalisten voor de deur staan' zoals een van de oprichters van 'de Gekkenkrant', het uitdrukte. 'De Gekkenkrant' was het eerste radicale tijdschrift van, voor en door psychiatrische patiënten opgericht en stond aan de basis van de beweging. Dankzij die media-aandacht en de ondersteuning van een aantal hoogleraren in de psychiatrie, wetenschappers en politici kreeg de beweging op alle besluitvormingsniveaus medestanders. Aan het verzoek van de patiëntenbeweging om de grootschalige nieuwbouwplannen van 17 psychiatrische ziekenhuizen te bevrozen, de zogenaamde moratoriumactie in 1983, werd snel gehonoreerd.

Het was het eerste grote succes.

Schijn en werkelijkheid

In de psychiatrie was er, meer dan in andere maatschappelijke sectoren, sprake van een grote tegenstelling tussen schijn en werkelijkheid. De paviljoens bevonden zich veelal in een

prachtige, haast idyllische landelijke omgeving. Voor een naïeve buitenstaander bleef verborgen, en was het ook haast niet voor te stellen, wat er zich binnen die muren van het instituut vaak afspeelde.

Aan de voordeur van het psychiatrisch ziekenhuis werden progressief ogende projecten ontwikkeld, terwijl de verwaarlozing aan de achterkant, de crisis- en langverblijfsafdelingen, aan het oog waren onttrokken. Behalve dan voor degenen die daar opgenomen waren en hun familie.

Psychiaters en behandelaren schreven optimistisch getoonzette boeken over nieuwe vormen van psychotherapie waarvoor in de praktijk maar een klein deel van de patiënten in aanmerking kwam en waarbij een nog kleiner deel van de patiënten baat had.

Ondanks wat veel psychiaters en de farmaceutische industrie beloofden, was de algehele effectiviteit van behandelingen laag, zeker bij de ernstige psychiatrische ziektebeelden..

Een enkele bevlogen en kritische psychiater of instellingsdirecteur zoals Van Ree of Vrijland schetste een heel ander, meer nuchter beeld, over de chaos op een afdeling, individuen in crisis, onleefbare gezinsverhoudingen en de fundamentele eenzaamheid van mensen met een andere werkelijkheidsbeleving. Deze schetsen pasten niet in het beeld dat de ziekenhuizen en confessionele partijen graag naar buiten wilden brengen. Met andere woorden: de psychiatrie was sterk gepolitiseerd.

Asynchroniteit en tegenstellingen

Maar ook dat was een eenzijdig verhaal en zeker niet het hele plaatje. De ontwikkelingen in psychiatrische zorg werden in die jaren gekenmerkt door een grote mate van asynchroniteit. Terwijl in het ene ziekenhuis een menswaardige behandeling voorop stond, waarbij in overleg met de patiënt en diens familie een behandeling uitgestippeld werd, heerste in een ander ziekenhuis twintig kilometer verderop, soms zelfs op een andere afdeling van hetzelfde ziekenhuis, een autoritair regime met 19de-eeuwse gezagsverhoudingen en bijbehorende ontsparingen.

De psychiater gold daar als alwetende deskundige en de hoofdverpleegkundige als de onmiskenbare baas van de afdeling. Verpleegkundigen werden op deze afdelingen eerder geselecteerd, of ze selecteerden zichzelf, op aspecten als gezagsgetrouwheid, volgzzaamheid of voor dit vak misplaatste daadkrachtigheid; eerder dan op persoonskenmerken als begripvolheid, inlevingsvermogen of communicatievaardigheden. Waar er op de ene afdeling sprake was van een humaan begripvol behandelklimaat, heerste er op de andere afdeling een traditioneel medisch behandelregime, waarbij defaitisme en pessimisme over behandelresultaten gangbaar waren, met de patiënt niet of nauwelijks gecommuniceerd werd en er soms regelrecht sprake was van misbruik.

Terwijl op universiteiten en hogescholen de uitgangspunten van de humanistische psychologie en sociale psychiatrie breed omarmd werden, was dat gedachtegoed binnen de psychiatrische instituten in diezelfde tijd nog minimaal. Vooruitstrevende psychologen en psychiaters moesten de strijd aangaan met die ouderwetse gezagsverhoudingen, traditionele denkbeelden over zogenaamd therapieresistente patiënten, het vaak overmatig voorschrijven van medicatie en de falende diagnostiek. Daar komt bij dat de 'klinische blik' in hoger aanzien stond dan gedegen en nauwkeurig onderzoek aan de hand van gesprekken met de patiënt. De belevingswereld van de patiënt en zijn of haar verhaal bleef buiten beeld of werd routinematig in medisch psychiatrische categorieën verrat.

Strijdbaarheid

Dat de protesten van (ex-)patiënten en hun medestanders tegen de gangbare psychiatrie-uitoefening in die jaren radicaal en compromisloos waren, is dan ook niet verwonderlijk. Het terrein van de 'antipsychiatrie' was breed en liep van acties tegen concrete misstanden in instellingen, zoals isolering of dwangmedicatie, tot fundamentele kritiek op het tekortschietend diagnostisch instrumentarium. En op het vatten van existentiële levensproblematiek in medisch psychiatrisch jargon tot de invloed van het zogenaamde psycomplex op de samenleving. Deze brede

kritische discussie lijkt heden ten dage verstomd.

Petra Hunsche beschrijft in 'De strijdbare patiënt' het hele palet van de geschiedenis van veertig jaar strijd voor een humane psychiatrie-uitoefening. Dertien portretten worden geschilderd; op twee na zijn het individuen met een eigen geschiedenis in de psychiatrie. Vaak hebben ze daar traumatiserende ervaringen opgedaan, waarbij er in tijden van crisis geen oog was voor het persoonlijke verhaal, om van begrip en invoelingsvermogen maar niet te spreken. Eerder was er sprake van structureel onbegrip, verwaarlozing op het moment dat de meeste zorg nodig was, en soms van regelrecht machtsmisbruik.

Het knappe van Petra Hunsche is dat ze de persoonlijke verhalen van deze 13 sleutelfiguren weet te plaatsen in de culturele context van die tijd. Alle geportretteerden vertellen over hun milieu van herkomst; hun jeugd, eventueel hun studententijd. Sommigen doen dat uitgebreid, anderen houden het bij 'gegoede afkomst' of 'ons soort mensen'. Vervolgens hoe ze in aanraking zijn gekomen met de psychiatrie en de vaak ontluisterende ervaringen die ze daar hebben opgedaan. Ze gaat dan in gesprek met de geïnterviewden over hun motieven om actief te worden in de radicale gekkenbeweging van de jaren '70 en '80 of de cliëntenbeweging in de jaren '90 met de dan ontstane mogelijkheden voor inspraak en medezeggenschap.

Objectieve betrokkenheid

Hunsche geeft een encyclopedisch overzicht van de strijdpunten, de actiegroepen, de verschillende cliënten- en familieorganisaties en de hoofdrolspelers daarbinnen. Het boek is daarom een onontbeerlijke bron van informatie voor iedereen die in die geschiedenis geïnteresseerd is. Ze schetst verschillende individuen die, onafhankelijk van elkaar, nog steeds vanuit idealisme hetzelfde doel nastreven. Van de gedreven, geboren tacticus tot de integere, hartelijke wat deftige voorzitter van de patiëntenraad; van de vroegere activist die goed met mede- en tegenstanders kon omgaan en tegenwoordig vooral internationaal georiënteerd is, tot de erva-

ringsdeskundige die in dienst van het zorgkantoor contact zoekt met en beleid maakt voor 'zorgkluwencliënten'.

Ze is niet beschroomd om de onderlinge strijdpunten in de beweging te benoemen. Voor de in 1972 opgerichte cliëntenbond, waar na twee jaar alleen maar (ex-)patiënten lid van konden worden, was de vaak marxistisch georiënteerde maatschappij- en psychiatriekritiek van bovengenoemde Gekkenkrant te radicaal. Men was bang geïdentificeerd te worden met het Socialistisch Patiëntencollectief in Heidelberg in de BRD, dat met veel geweld verwijderd werd uit de universiteitskliniek en waarvan naderhand een aantal mensen zich bij de RAF hebben aangesloten. De oprichter van één van de categorale patiëntenorganisaties, de Nederlandse Stichting voor Manisch Depressieven, moest in eerste instantie niets hebben van de standpunten en de manier van omgaan binnen de cliëntenbond.

Hunsche's persoonlijke betrokkenheid bij individuen die met psychische of psychiatrische problemen kampen en die zich ondanks discriminatie en onbegrip een plek bevochten in de samenleving, kwam al naar voren in de portretten die ze voor NRC-Handelsblad schreef. Dit boek gaat verder: het is een goed voorbeeld van een geschiedenis aan de hand van persoonlijke verhalen, waarbij de subjectiviteit van individuen recht doet aan aspecten van die geschiedenis. Prachtige portretten en een genot om te lezen. En dat Hunsche dit tijdschrift, *Deviant*, naast de *Psy*, een centrale plek toedeelt in de cliëntenpers, stemt alleen maar tot grote tevredenheid.

✍ Jan Theunissen

Petra Hunsche: 'De strijdbare patiënt. Van gekkenbeweging tot cliëntbewustzijn. Portretten 1970-2000'. Uitgave Het Dolhuys, Haarlem. € 34,90.